

DOI : 10.33274/2079-4819-2022-77-2-119-125

JEL : J 21, H54

УДК 338.49

Федотова Т. А.,
канд. екон. наук,
доцент

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені
Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: fedotova@donnuet.edu.ua

Мезенцева Н. М.,
канд. екон. наук

e-mail: mezentseva@donnuet.edu.ua

РОЛЬ СОЦІАЛЬНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ У ВІДТВОРЕННІ РОБОЧОЇ СИЛИ

UDC 338.49

Fedotova T. A.,
PhD in Economic sciences,
Associate Professor

Mykhailo Tuhan-Baranovskyi Donetsk National University
of Economics and Trade,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: fedotova@donnuet.edu.ua

Mezentseva N. M.,
PhD in Economic sciences

e-mail: mezentseva@donnuet.edu.ua

THE ROLE OF SOCIAL INFRASTRUCTURE IN REPRODUCING THE WORKFORCE

Мета. Визначення векторів впливу соціальної інфраструктури на стан трудової сфери і рівень розвитку трудового потенціалу, розробка заходів підвищення її ролі у відтворенні робочої сили.

Методи. В якості методів дослідження використало загальнонаукові методи: порівняння, аналізу та синтезу, узагальнення, аналітичний, описовий, типізації, групування.

Результати. Визначено поняття та роль соціальної інфраструктури в національній економіці, дано авторське визначення. Визначено, що задоволення життєво важливих потреб населення значною мірою залежить від ефективності функціонування та розвитку соціальної інфраструктури. Це дає можливість покращити якість життя громадян шляхом забезпечення належних умов праці, відпочинку, культурно-освітнього рівня. Ключовою метою функціонування соціальної інфраструктури є створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили. Встановлено, що соціальна інфраструктура є частиною господарського комплексу кожної адміністративно-територіальної одиниці, а отже є складовою її функціональної та територіальної структур. Функціональна структура відображає склад і співвідношення груп об'єктів, що виконують певні функції в господарському комплексі, а територіальна — різні форми просторової концентрації об'єктів та їх територіальних об'єднань. Усі елементи соціальної інфраструктури розглядаються з точки зору їх класифікації за різними ознаками (призначення, джерела формування, територія розміщення, доступність для населення, специфіка фінансування, форма власності, організаційно-правова форма). Встановлено завдання, на вирішення яких спрямований розвиток соціальної інфраструктури, та основні функції в аспекті її впливу на трудову сферу. Вказано два аспекти розвитку соціальної інфраструктури: перший свідчить про ефективність використання матеріальних можливостей для підвищення якості життя населення та відображає рівень соціально-економічного розвитку держави, а другий показує зворотний бік роль соціальної інфраструктури в розвитку певної території з точки зору забезпечення її трудовими ресурсами. Оцінено стан розвитку соціальної інфраструктури в Україні.

© Т. А. Федотова, Н. М. Мезенцева, 2022

Ключові слова: робоча сила, соціальна інфраструктура, відтворення робочої сили, життєдіяльність населення, якість робочої сили, духовний і фізичний розвиток.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку одним з ключових напрямів державного регулювання є соціальна сфера, рівень розвитку якої значно впливає на процеси відтворення трудового потенціалу країни, як в кількісному, так і в якісному аспекті, рівень розвитку продуктивних сил, культурне, фізичне і духовне життя суспільства. Розвиток соціальної сфери в свою чергу забезпечується в значній мірі станом соціальної інфраструктури [1].

Роль соціальної інфраструктури є вагомою у всіх державах світу. Ця категорія знаходиться на стику двох сфер: економічна — розвиток і розміщення продуктивних сил, формування і використання трудового потенціалу і соціальна — підвищення рівня і якості життя населення, формування і відтворення потенціалу робочої сили. Зростання рівня розвитку соціальної інфраструктури сприяє закріпленню трудових ресурсів, скороченню відтоку кадрів, підвищенню рівня життя населення країни і продуктивності праці.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Останніми роками увага вчених-економістів зосереджена на проблемах розвитку соціальної інфраструктури, який надається вагоме значення у стратегіях соціально-економічного розвитку регіонів, територій і країни в цілому. Цьому слугує як стрімке зростання її масштабів, так і її важливістю для функціонування всієї національної економіки.

Вченими досліджувалися різні аспекти в рамках даного напрямку аналізу [2]. Деякі розглядали вузьке питання, інші спектр питань, другі — взагалі дану тематику. Так наприклад, О. В. Перепелюкова приділяла увагу ролі соціальної інфраструктури у створенні умов для одержання нових професій, достатньої кількості робочих місць, у підвищенні кваліфікації, оздоровленню умов праці, поліпшенню медичного обслуговування і профілактичного контролю [3]. О. М. Салівончик розглядала в контексті забезпечення

гармонійного розвитку особистості, фізичного здоров'я та добробуту населення [4]. В. Р. Кучеренко та С. М. Макуха аналізують в рамках соціальної інфраструктури села [5].

Дуже незначними є дослідження соціальної інфраструктури саме з боку її прикордонної функціональності — на стику економічної і соціальної сфер. Мало хто з дослідників приділяє увагу безпосередньо ролі соціальної інфраструктури у відтворенні робочої сили або робить це в межах загальних досліджень (як наприклад Н. Г. Пігуль [6]). Тому ці прогалини мають бути заповнені, що потребує додаткових досліджень в цьому напрямі.

Мета статті. Основною метою статті є визначення векторів впливу соціальної інфраструктури на стан трудової сфери і рівень розвитку трудового потенціалу, розробка заходів підвищення її ролі у відтворенні робочої сили.

Виклад основного матеріалу дослідження. Соціальна інфраструктура виступає важливим елементом інфраструктури національної економіки. Соціальна інфраструктура безпосередньо не бере участі в створенні кінцевої продукції, але забезпечує передумови для нормального розвитку виробничого сектору, сприяє його забезпеченню кваліфікованими кадрами, їх відтворенню і територіальному закріпленню, а також створює умови для задоволення культурно-соціальних потреб працівників і членів їх сімей.

Будь-яка класифікація або групування соціальної інфраструктури за територіальною ознакою повинні базуватися на врахуванні соціально-економічних і природно-географічних особливостей і розбіжностей розвитку регіонів [7]. Крім того, слід враховувати різноманіття структури потреб населення та специфіку виробничих умов його життєдіяльності. Дані особливості формуються під впливом таких показників та факторів, як професійна, кваліфікаційна і демографічна структура населення, характер і умови професійної діяльності, відмінності

вимог до умов відтворення робочої сили в різних підприємствах та галузях. Так в регіонах, де переважно розташовані підприємства з шкідливими і важкими умовами праці (наприклад, об'єкти гірничодобувної промисловості) соціальна інфраструктура в першу чергу повинна бути спрямована на формування умов для відновлення та підтримки здоров'я працівників, в її структурі пріоритетними є потреби в медичному обслуговуванні, в організації зон відпочинку і для зайняття спортом. В регіонах з високим рівнем науково-дослідницької діяльності та технічно оснащених галузей основними структурними елементами будуть інфраструктури освіти для забезпечення висококваліфікованими кадрами. В регіонах з високою концентрацією підприємств галузей легкої промисловості, на яких переважає жіноча праця, підсилюється потреба у дитячих дошкільних установах та закладах загальної освіти.

Дані відмінності в структурі і функціональності є об'єктивними за своїм характером. В той же час існують і суб'єктивні причини, які слід усувати або нівелювати. Для цього соціальна політика має бути спрямована на зменшення просторової диференціації забезпеченості населення об'єктами соціальної інфраструктури. Це можна досягати також шляхом вирівнювання рівня розвитку соціальної інфраструктури через систему фінансування.

Всі елементи соціальної інфраструктури можна підрозділити на дві групи за ознакою цільового призначення та джерел формування, території розміщення і доступності для населення. Перша група включає об'єкти, створені за рахунок суб'єктів господарювання, які розташовані в межах господарства, діяльність яких доступна для працівників і спрямована на їх відпочинок, відновлення і соціальне забезпечення: побутові приміщення, навчально-виробничі підрозділи, служби з охорони праці, заклади громадського харчування, охорони здоров'я, культури, спорту і відпочинку, дитячі заклади та ін. Другу групу складають об'єкти соціальної інфраструк-

тури, розташовані на певній території, де функціонують суб'єкти господарювання, які призначені для задоволення тих самих потреб, як і об'єкти першої групи, але вже для всього населення даної території. До другої групи об'єктів також можна ще додати установи житлово-комунального господарства, транспорт та зв'язок, інформаційні служби. Об'єкти першої групи як правило створюються за рахунок приватних і корпоративних коштів, держава може приймати участь у співфінансуванні, в той час як друга група фінансується за рахунок державних коштів, з можливим застосуванням державно-приватного партнерства.

За специфікою фінансування об'єктів соціальної інфраструктури, її прийнято класифікувати на дві групи: інфраструктура побутового обслуговування (забезпечення життєдіяльності населення: торгівля, громадське харчування, ЖКГ, житлове будівництво, пасажирський транспорт, зв'язок) і соціально-економічна інфраструктура, що забезпечує відтворення робочої сили, її фізичний і духовний розвиток [8].

На наш погляд, найбільш вірним соціально інфраструктуру в аспекті даного дослідження розділяти на соціально-побутову і соціально-трудова. Соціально-побутова інфраструктура спрямована на створення умов для відтворення людини біологічної, задоволення її потреб в належних умовах життя. Соціально-трудова інфраструктура сприяє відтворенню і розвитку духовних, інтелектуальних і значною мірою фізичних здібностей людини, підвищенню якості робочої сили, тобто створення умов для відтворення людини професійної.

Крім того, соціально інфраструктуру можна класифікувати за формою власності (державна, приватна, комунальна, колективна, змішана або скорочено — державний і недержавний сектор), за організаційно-правовими формами, за територіальною ознакою (внутрішньофірмова, локальна, регіональна, національна).

Отже, пропонується виокремити два основних підходи до типізації соціальної інфраструктури в національній економіці:

— галузевий — інфраструктура тлумачиться як сукупність галузей та підгалузей, окремих підприємств, організацій, установ, тобто це структурні елементи національної економіки, що створюють умови для життєдіяльності населення, в першу чергу його працездатної частини;

— функціональний: соціальна інфраструктура — цілісна система елементів, спрямована на формування повноцінної життєдіяльності людини в різних сферах і її гармонійного розвитку.

У якості основних функцій соціальної інфраструктури в аспекті впливу на трудову сферу можна зазначити наступні: підвищення якості життя, рівня добробуту населення, забезпечення підприємств кваліфікованою робочою силою, відтворення здатності трудових ресурсів до праці, збільшення якості робочої сили, збільшення рівня зайнятості, забезпечення духовного і фізичного розвитку трудового потенціалу, підвищення ефективності розселення і запобігання надмірній концентрації населення, вирівнювання рівнів економічного і соціального розвитку територій, формування мережі міських і сільських поселень в країні.

В цьому аспекті вірною представляється позиція О. В. Перепелюкової, яка зазначає, що соціальна інфраструктура впливає «на відтворення робочої сили через формування фізичних та інтелектуальних здібностей до праці, створюючи умови для підвищення рівня освіти, кваліфікації, культури, покращення умов праці побуту, організацією відпочинку» [3].

В даному визначенні найбільш повною мірою сформульовані функціональні призначення соціальної інфраструктури на відміну від інших. Як наприклад, Н. М. Потапова вказує лише на формування здатності до творчої діяльності сучасного працівника як складової частини суспільного багатства [9, с. 148].

Якщо всі ці функціональні напрями об'єднати, то можна стверджувати, що всі вони є складовими процесу відтворення робочої сили. В цьому аспекті в повній мірі слід погодитися з твердженням Н. Г. Пігуль,

яка основною метою функціонування соціальної інфраструктури зазначає створення комплексу життєвих благ, необхідних для розширеного відтворення робочої сили [6, с. 37]. При цьому слід зазначити, що даний функціонал поширюється не лише на частину економічно активного населення певної території, але і на все населення, що мешкає на ній, тобто ареал впливу є набагато ширшим.

Слід вказати і на зворотній бік ролі соціальної інфраструктури у розвитку певної території та її забезпечення трудовими ресурсами. Як вірно зазначає С. М. Газуда побутова привабливість поселень залежить від стану соціальної інфраструктури [10, с. 46]. Отже, з цим можна погодитися, адже приймаючи рішення про переїзд до певного поселення працівник буде приймати рішення на користь тієї території, де більш розвинена інфраструктура. Таким чином, суб'єкти господарювання в змозі залучити більш кваліфіковану робочу силу.

Щодо стану розвитку соціальної інфраструктури в Україні слід зазначити, що багато об'єктів були успадковані ще з часів радянського союзу. Вони з часом втратили свою функціональну значущість, зруйнувалися або стали вже неактуальними та непридатними в умовах швидкого розвитку технологій та цифрової трансформації у всіх сферах життя суспільства, отже потребували модернізації, яка у свою чергу вимагала значних обсягів капітального інвестування. Дану проблематику відмічало багато вчених. Зокрема В. Новіков з іншими співавторами зазначав, що відтворення робочої сили та подальший розвиток творчих здібностей людини гальмує низька доступність та якість соціальних послуг [11, с. 25–26]. Останніми роками в Україні відбувалося різке зростання розвитку соціальної інфраструктури, побудова нових сучасних та реконструкція і модернізація діючих. За деякими об'єктами країна навіть випереджала високо розвинені західні країни. Довготривалі воєнні дії на території країни призвели до значного руйнування об'єктів соціальної інфраструктури в багатьох населених пунктах, знищення уні-

кальних комплексів, які відтворювалися роками, навантаження робочої сили у зв'язку з міграцією із зон бойових дій значно зросло на соціальні об'єкти на територіях перебування переселенців. Для відновлення країни за станом соціальної інфраструктури на початок 2022 року знадобиться багато років та великий обсяг інвестування.

Таким чином, можна дати таке загальне визначення: соціальна інфраструктура — система елементів, яка виконує забезпечення умов для відтворення населення. В рамках структури слід виокремити два елементи: сфера обслуговування населення з метою, задоволення життєвих традиційних потреб населення, сфера розвитку способу і рівня життя населення, соціальних форм життєдіяльності.

Соціальна інфраструктура, передусім, спрямована на вирішення таких завдань:

- відтворення робочої сили;
- формування трудового потенціалу, що якісно відповідає потребам і рівню розвитку національної економіки;
- ефективне використання трудового потенціалу;
- забезпечення оптимальних житлово-комунальних і побутових умов життя робочої сили;
- поліпшення і збереження фізичного здоров'я робочої сили;
- забезпечення раціонального використання вільного часу і дозвілля робочої сили;
- забезпечення соціальне значимими об'єктами обслуговування населення;
- забезпечення просторової доступності до соціальної інфраструктури усіх верств населення;
- ліквідація розриву територіального забезпечення і розвитку соціальної інфраструктури, периферійних відставань;
- пріоритетний розвиток об'єктів освіти, культури, фізкультури і спорту, охорони здоров'я і соціального захисту.

Висновки. Серед безлічі чинників, що роблять вплив на стимулювання праці істотно підвищується роль соціальної сфери, і соціальної інфраструктури зокрема. Ефективна виробнича діяльність в національній

економіці вимагає створення необхідних умов, як в процесі виробництва, так і при відтворенні робочої сили. Це завдання покликані виконати елементи і об'єкти соціальної інфраструктури. У найзагальнішому розумінні соціальна інфраструктура є системою елементів штучного місця існування, що виконує важливу соціальну функцію — забезпечення умов для відтворення населення, і в першу чергу його працездатної частини. Соціальна інфраструктура не просто сфера обслуговування населення, а більшою мірою система формування перспективних соціальних форм життєдіяльності населення, розвитку і відновлення його здатності до участі в суспільному виробництві.

Список літератури

1. Дегтяр А.О. Державне та регіональне управління в соціальній сфері: монографія / за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. А. О. Дегтяра. Харків: С. А. М., 2015. 551 с.
2. Кінаш І. П. Суть та зміст поняття «соціальна інфраструктура». *Вісник Хмельницького національного університету*. 2012. № 2. Т. 1. С. 202–204.
3. Перепелюкова О. В. Роль соціальної інфраструктури регіону в розвитку транскордонного співробітництва України. *Ефективна економіка*. 2016. № 2. URL : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5008>.
4. Салівончик О. М. Механізм удосконалення територіальної організації соціальної інфраструктури. *Економічні науки. Серія «Регіональна економіка»*. Збірник наукових праць. Луцький національний технічний університет. 2011. Випуск 8 (31). Частина 2, С. 167–172.
5. Кучеренко В. Р., Макуха С. М. Національна економіка: відтворення соціальної інфраструктури села. Одеса: Друк Південь, 2012. 108 с.
6. Пігуль Н. Г. Сутність та значення соціальної інфраструктури. *Науковий вісник ЛУЕТ*. 2013. № 2 (58). С. 37–41.
7. Ковальська Л. Л., Салівончик О. М. Чинники формування соціальної інфраструктури регіону. URL : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_3/15.pdf.

8. Кучин С. П. Сутність та динаміка розвитку соціальнокультурної інфраструктури в Україні як об'єкту державного регулювання. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 1. С. 88–92.

9. Потапова Н. М. Особливості управління соціальною інфраструктурою міст у сталому регіональному розвитку. *Причорноморські економічні студії*. 2020. Вип. 53. С. 145–149. С. 148.

10. Газуда С. М. Вплив соціальної інфраструктури на сільський розвиток регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2011. Спецвипуск 33. Частина 3. С. 45–48. С. 46.

11. Новіков В. та ін. Соціальна інфраструктура на шляхах реформування місцевого самоврядування : монографія / за ред. З. Сіройча. Київ; Варшава, 2018. 431 с.

References

1. Dehtiar A.O. (2015) *Derzhavne ta rehionalne upravlinnia v sotsialnij sferi* [State and regional administration in the social sphere]. Kharkiv, S. A. M. Publ., 551 p.

2. Kinash I. P. (2012.) *Sut ta zmist poniatia «sotsialna infrastruktura* [The essence and meaning of the concept of «social infrastructure. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of the Khmelnytskyi National University], № 2, T. 1, pp. 202–204.

3. Perepeliukova O. V. (2016.) *Rol sotsialnoi infrastruktury rehionu v rozvytku transkordonnogo spivrobitnytstva Ukrainy* [The role of social infrastructure of the region in the development of cross-border cooperation of Ukraine] *Efektivna ekonomika* [Effective economy]. № 2. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5008>.

4. Salivonchyk, O. M. (2011) *Mekhanizm udoskonalennia terytorialnoi orhanizatsii sotsialnoi infrastruktury* [The mechanism of improving the territorial organization of social infrastructure]. *Ekonomichni nauky. Seriia «Rehional'na ekonomika»*. [Economic Scienc-

es]. *Lutskyj natsionalnyj tekhnichnyj universytet*. Vypusk 8 (31), Part 2, pp. 167–172.

5. Kucherenko, V. R., Makukha, S. M. (2012). *Natsionalna ekonomika: vidtvorennia sotsialnoi infrastruktury sela* [National economy: reproduction of the social infrastructure of the village]. Odesa, Druk Pivden Publ., 108 p.

6. Pihul' N. H. (2013). *Sutnist ta znachennia sotsialnoi infrastruktury* [The essence and significance of social infrastructure]. *Naukovyy visnyk PUET* [Scientific Bulletin of PUET], № 2 (58), pp. 37–41.

7. Kovalska, L. L., Salivonchyk, O. M. *Chynnyky formuvannia sotsialnoi infrastruktury rehionu* [Factors of formation of social infrastructure of the region]. Available at: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ekfor/2011_3/15.pdf.

8. Kuchyn S. P. (2017). *Sutnist ta dynamika rozvytku sotsialno kulturnoi infrastruktury v Ukraini iak ob'ektu derzhavnoho rehuliuвання* [The essence and dynamics of the development of social and cultural infrastructure in Ukraine as an object of state regulation]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], № 1, pp. 88–92.

9. Potapova N.M. (2020). *Osoblyvosti upravlinnia sotsialnoiu infrastrukturoiu mist u stalomu rehionalnomu rozvytku* [Peculiarities of managing the social infrastructure of cities in sustainable regional development]. *Prychornomorski ekonomichni studii* [Black Sea Economic Studies], vyp. 53, pp. 145–149.

10. Hazuda S. M. (2011). *Vplyv sotsialnoi infrastruktury na silskyj rozvytok rehionu* [The influence of social infrastructure on the rural development of the region]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriia Ekonomika* [Scientific Bulletin of the Uzhhorod University]. Spetsvypusk 33. Part 3, pp. 45–48.

11. Novikov V. ta in. (2018). *Sotsialna infrastruktura na shliakhakh reformuvannia mistsevoho samovriaduvannia* [Social infrastructure on the way to local self-government reform]. Kyiv; Varshava,. 431 s.

Objective. Determination of the vectors of influence of social infrastructure on the state of the labor sphere and the level of development of the labor potential, development of measures to increase its role in the reproduction of the workforce.

Methods. *General scientific methods were used as research methods: comparison, analysis and synthesis, generalization, analytical, descriptive, typification, grouping.*

Results. *The concept and role of social infrastructure in the national economy is defined, the author's definition is given. It was determined that the satisfaction of vital needs of the population largely depends on the efficiency of functioning and development of social infrastructure. This makes it possible to improve the quality of life of citizens by ensuring proper conditions for work, recreation, and cultural and educational level. The key goal of the functioning of the social infrastructure is the creation of a complex of life benefits necessary for the expanded reproduction of the labor force. It was established that the social infrastructure is part of the economic complex of each administrative-territorial unit, and therefore is a component of its functional and territorial structures. The functional structure reflects the composition and ratio of groups of objects that perform certain functions in the economic complex, and the territorial structure reflects various forms of spatial concentration of objects and their territorial associations. All elements of social infrastructure are considered from the point of view of their classification according to various characteristics (purpose, sources of formation, location, accessibility for the population, specifics of financing, form of ownership, organizational and legal form). The tasks that the development of social infrastructure is aimed at solving, and the main functions in terms of its influence on the labor sphere, have been established. Two aspects of the development of social infrastructure are indicated: the first shows the effectiveness of using material opportunities to improve the quality of life of the population and reflects the level of socio-economic development of the state, and the second shows the reverse side of the role of social infrastructure in the development of a certain territory from the point of view of providing it with labor resources. The state of development of social infrastructure in Ukraine is assessed.*

Key words: *labor force, social infrastructure, reproduction of the labor force, vital activity of the population, quality of the labor force, spiritual and physical development.*

Надійшла до редакції 10.11.2022